

Tekin Deniz

Maruz Kalmak - Tahakküm Kurmak

UPAS Yayın

-65-

“Maruz Kalmak - Tahakküm Kurmak”
Tekin Deniz

Nisan 2026
upas.evvel.org

E-posta
upasnesriyat@gmail.com

Bir varlığın yaratım sürecinin, temel insani önyargılardan ve beklentilerden arındırılıp vücuda erdirilmesi ne kadar mümkündür? Peki, bir varlığın varoluşunu hareketten azade düşünmek mümkün müdür?

Ne diyor Brecht ustamız Galile’de; “Onlar hiçbir şeyin harekete geçirilmeden hareket etmeyeceğini anlayacaklar...” Peki, bir şeyi harekete geçirme dürtümüzün kökeni nedir? En ilkel manasıyla bir tür var olma çılgılığı mıdır bu?

Yapıya, biçime, dokuya, sese, renge, taşa, titreşimlere, kokulara kendimizce tanımlar vermek de onları duygusal ve düşünsel olarak harekete geçirmek değil midir?

Bir Şeyi tanımladığımızda ona sonsuz boŐlukta daracık bir çerçeve çizip kötölük mü ediyoruz, yoksa bu işgal aslında yaşamın sağlıklı bir şekilde aktarılabirliği için bir disiplin yaratmaya fayda mı sağlıyor?

Ağacın, kedinin, dağın, suretlerin var olması yetmiyor mu? Onları kendi aklımıza ve duygumuza tercüme edip kendilerine çeşitli vasıflar yüklediğimizde mi başlıyor sanat?

Demek ki bir şeyi niteleyip faşizan ve tek tip bir yapıya evrilmesine sebebiyet vermek de mümkün, bu nitelemeyi çok daha çoğul, çok daha geniş bir bütünün; planlı, disipline, aktarılabilir, çelikleşmiş bir ilk halkası olarak tasarlamak da gayet olası. Galiba, mühim olan; denge... Yine Galile'ye geldik işte: Oran-Orantı.

Tanımlar olmasaydı, bütüncül hafıza ve bilim inşa edilebilir miydi? O zaman sanat burada ne işe yarıyor? O dar çerçeveyi kırıyor ve ona sonsuzlukta bir alan mı açıyor? Hani kuşun kafesini açıp özgür bırakmanın yarattığı gibi bir haz mı sağlıyor? Zannımca hayır: Sanat bize bütün bu nitelemeler, maruz bırakılmalar ve tanımlama gayretlerinden öte ışığın ve karanlığın yönünü değiştirerek başka açılar yaratıp yeniden görmemizi, maruz kaldıklarımızı yeniden değerlendirmemizi sağlıyor. Tıpkı noktanın içindeki evreni araştıran fizikçilerin yaptıkları gibi!

Peki, halkçılıkla “maruz bırakmak ve tahakküm oluşturmak” arasındaki bağ nasıldır? Evvelce şunu düşünelim: Halkçılık nedir? Halkın gündelik, sıradan beklentilerini cevaplayıp kalabalıkların dümen suyuna göre hareket ederek ‘vitrin yapmak/tasarlamak’ mıdır? Yoksa kimi zaman halka rağmen, halkla çarpışa çarpışa onun yararına olan iyiyi, doğruyu, güzeli söylemek midir? Bir anlamda gündelik fayda ile çağlara yayılması arzulanan disiplin ya da temeli olan bir yararın çatışması değil midir bu?

Sözelimi bir kentin tek temiz su havzasının etrafını beton bloklarla çevirip sözüm ona artı değer yaratmak mıdır halkçılık? Ya da tarım arazilerini inşaat alanına çevirip -güya- “Herkesi ev bark sahibi yaptık.” propagandası yaymak mıdır halkçılık? Bence gerçek bir halkçı, yaşamdan yanadır ve halkın o anki alkışına değil, yaşamın ve halkın varoluşsal yararına odaklanır. Geleceğin temiz suyunu korumak için bugünün kısa vadeli rant iştahıyla çarpışmak bana kalırsa en büyük yurtseverliktir. Tarih “vatan haini” ilan edilen çevrecilerin haklılığını, o beton bloklar çatladığında hep kanıtlamıştır.

İşte gördüğümüz üzere bağlam ve içerik arasındaki denge şaşınca söylemin duygusal ve düşünsel zemini de yozlaşıyor. Kötüler 'iyi', alçaklar 'ahlâklı', namussuzlar 'namus bekçisi' tahtlarına kurulabiliyorlar. Heyhat!

Halkçılık, şayet halkın yararına olanı söylemekse, unutulmamalıdır ki bu çoğu zaman “halka rağmen” yapılmıştır. Sözelimi Kurtuluş Savaşı’nda da halkın çoğunluğu aklı hür vicdanı hür yurttaşlar olma idealiyle yola çıkmamışlardı. Aksine, ilk zamanlarda –önceleri- tebası oldukları saltanat düzeninin sürdürülmesi ve hatta egemen başka bir devletin himayesi altına girilmesiydi arzulanan.

Gelelim ‘Maruz Kalmak – Maruz Bırakmak” meselelerine... Maruz kalmak için ne gereklidir? Bir şekilde, bir biçimde bir uyaran gereklidir değil mi? İşitsel, görsel, tat alma, koku alma, dokunma gibi araçlarla deneyimlediğimiz her şey bize birer veri olarak geliyor.

Daha önce hiç ekşi erik yememiş ve erik ve ekşilik hakkında hiçbir şey duymamış biri bu küçük sulu meyveyi yediğinde bunu nasıl nitelerdi? Biyoloji, yine yüzümüzü biraz buruşturacağımızı söylüyor. Peki dil? Dil ile bu tanımlar üzerinden kurulan diğer bağlamsal, duygusal, düşünsel ortaklıklar?

Tilki 'kurnaz', kurt 'vahŖi', domuz 'pis', eŖek 'aptal' gibi girizgâhları bize kim verdi? YaŖama katılırken, yaŖamla iletiŖim halindeyken bu ön-bilgilendirmeleri kendi algılama biçimlerimize ve tanımlama çabalarımıza nasıl dâhil ediyoruz?

Bir erkek bir kadına âşık olduğunda, doğumundan âşık olduğu âna kadar süregelen tüm duygusal ve düşünsel tecrübelerinin nihai çıktısıyla hareket eder.

Söz gelimi kadın nedir, sevmek nedir, romantizm nedir, ayrılık nedir, özlem nedir, seks nedir vs.. Erkek, hepsini genel bir çerçeveye otur-
tup bir tanım üretir. Belki bu da bireyin maruz kalınacak olunana
hazırlanma sürecidir. O kadına varana kadar kadınla ilgili bildiğin
her şey heybende duruyordur. Bedensel ve ruhsal beklentilerin, kay-
gıların, yönelimlerin vs. hep bu genel malzemeler üzerine şekillenir.

Peki, malzemelerin inşa süreci kontrol edilirse ideal bir maruz kalmadan söz edilebilir mi? En doğru 'kadın' tanımı, en doğru 'aşk' tanımı, en doğru 'sadakat' tanımı diye bir tanım sahiden var mıdır?

Hükümetler, reklam şirketleri, patronlar, ajanslar ve manipulatörler de bunu yapmazlar mı biraz? Söz gelimi bir hükümetin amacı kendi “ideal yurttaşını” yaratmak değil midir? Aynı şekilde patronlar “ideal işçileri” ve reklam şirketleri de “ideal tüketicileri” bina etmek için çabalamazlar mı?

Hepsi bir Őekil ve bir biĀimde bizim maruz kalma etkenlerimizi yönlendirmeye, biĀimlendirmeye Āabalar dururlar. Kimisi bunu sistemin “düzeni” ve “uyumu” iĀin yapar, kimisi de o düzen ve uyum iĀindeki kendi idari kontrolünü sürdürebilmek iĀin yapar. Ne bileyim işte:- biri Āıkıp; “Kadın budur, makbul vatandaŐ Şöyle olur, gerĀek mutluluk işte Őu evi almaktır.” Vs. der. O zaman ne olur? ĀerĀevenin iĀi dinamizmini yitirir. Böylece tanımlanan, ideolojik bir betona dönüŐür. İĀine hapsettiĀini de Āok geĀmeden Ārtp yozlaŐtırır. Evet, bu neredeyse kaĀınılmazdır.

Mesela 'karnı tok sırtı pek iktidar ve patron yandaşları'nın sabah akşam yoksulluğu alkışlamaları, milyarlarca dolarlık servetlere ulaşanların 'iki lokma bir hırka' şükriyatını övmeleri, herhangi bir hak arayışını bozgunculuk ve nankörlük olarak pazarlamaları da bundan değil midir?

Demek ki maruz bırakılanı yöneten maruz bırakma biçimleri üzerinden bir tahakküm de inşa edebiliyor. Çizdiği sınırın, koyduğu kuralın dışına çıkanı kolayca; barbar, terörist, hain, ahlâksız, çirkin, güzel, kahraman diye niteleyebiliyor ve niteletebiliyor.

O zaman sanatın çizdiği çerçeve ile hükümetlerin çizdiği çerçeve arasında çok büyük fark var demektir. O zaman kurulan iki tahakküm arasında da önemli bir ayrışma var demektir.

Sanat çizdiği çerçeve ve ortaya koyduğu tanımla bir hapisane yaratmaz, aksine, onunla var olan darlık içinden yeni bakış açılarına, yeni tasvirlerle, yeni duygu ve düşüncelere giden bir yol inşa edip dünyanın tek tipe, tek renge, tek sese kalmasının itirazını ortaya koyar.

Hükümetler ve şirketler ise duygusal ve düşünsel metropoller oluşturma gayreti içinde olduklarından herkesi bir bakış açısında, bir yönelimde, bir söylemde görmeye teşnedirler. Onların tahakkümü doğrudan bir zindan inşasına dayalıdır. Çok sesliliğe, farklı bakış açılarına tahammülü kabul etmezler. Kesin ve net bir dikta akladır onların görüşleri.

Faust haklı, insanlar duydukları her kelimedede bir mana ararlar. Çünkü belirsizlik dehşet verir. İnsan zihni tanımlayamadığı mefhumları yok sayamaz. Bunun yerine onu “düşman” veya “tehlike” diye kodlar. İktidarlar da işte tam olarak bu korkuyu yönetirler. Kurdu, tilkiyi veya bir halkı “hain-aptal-pis” diye tanımlayıp – tanımlattığında bize sahte bir güven duygusu satarlar. Bir anlamda “Ben sana dünyayı açıkladım, bilmen gereken her şeyi de söylüyorum, korkmana gerek yok” derler.

Dile dökülen her şey bir miktar eksilir. Öyle değil mi? Birine “kahraman” dediğimizde onun korkma ya da vazgeçme hakkını da elinden alırız. Yani onun üzerinde bir tahakküm yaratırız. İnsanların kimi canlılara toplum nazarında çeşitli tanımlamalar getirmeleri de onları anlamak değil “evcilleştirmek” ve “mülkiyet altına almak” gayretiyle ilgilidir.

Köylü Ekrem “Sanatta bir pencereyi asla dört köşe çizemezsiniz.” demişti. Bu aslında biçimsel değil, duygusal ve düşünsel bir itirazdır; bireye ve topluma dayatılan gerçeklik algısını da dürtme çabasıyla ilgilidir.

Bence de sanat, hem bireyi hem de toplumu maruz kaldıkları mefhumlar nazarında çeşitli sorgulamalara ve şüphelere teşvik etmeli, farklı farklı bakış açılarının yolunu inşa etmelidir.

Elbette burada da karşımıza şu soru çıkıyor: Hangi gaye ile ve neden? Toplumu iki basit aksta “üretenler ve tüketenler” olarak düşünürsek, bu ikisi arasındaki çatışmanın yönetimi söz konusu inşa sürecinin yol haritasına nasıl bakmamız gerektiğini bize söyleyecektir. Ya da şöyle diyelim “bütün bu olup bitenlere nihai aşamada” kimin tarafına, kimin bakış açısına, kimin faydasına yakın durarak bakacağız?

Esasında bunun cevabı da zor değil: Şayet yerleşik hayata geçişten bu yana hep bir avuç varlıklı kişinin refahı ve huzuru için ezilen, sömürülen milyonlardan biriysen, meselelere aslında kimin tarafından bakacağımız da muamma olmaktan çıkacaktır.

İktisat biliminin en ilkel ve en kötü tanımı olan “kısıtlı kaynaklarla sınırsız insan ihtiyaçlarının karşılanması” söylemi bana kalırsa hiç de doğru bir tanım değil. Bu tanım kurnazca ve güçlüden yana olan ‘rızanın inşası’ için üretilmiş bir dayatmadır. Maruz kalmayı ve tahakküm kurma çabasını tam da burada yaratılan “fayda” kavramı ve o faydanın gerçek manada eşit ve doğru taksimi üzerinden değerlendirmemiz gerekir.

İktidarların estetiği, sanatı, bilimi, görkemi, şiddeti, sevinci ve nefreti gerçek anlamda hep bu taksim süreciyle ilgili... Neredeyse hepsi birer kitle hipnoz aracı!

Bu hastalıklı düşünce içinde geniş yığınları oluşturan bireylerin dünyayı gerçek manada görmeleri mümkün değildir. Onlar yemesini, içmesini, işemesini, konuşmasını bilmeyen aptallar sürüsüdürler sadece. Kendileri ise doğuştan ve irsî bir asaletle yeryüzüne teşrif etmişlerdir. Çocuklara belletilen peri masallarında da hep alt tabakadan bir kız ne hikmetse gidip kendine ısrarla bir prens arar. Günümüzde de bu prenslik mertebesi 'şirket ceo'luğuna evrildi. Fakat kanıksatılan mantık aynı kaldı. Sınıf bilincinden yoksunluk!

Gogol'un Akaki Akakiyeviç'i de o paltoyla daha muteber bir kişi olacağını zannediyordu belki. Ya da Orhan Kemal'in Murtaza'sı söz dinleyen tam bir sistem adamı olursa amirlerinden daha fazla aferin alacağını düşünüyordu. Böylelikle kendini bir üst sınıfa sevdirebileceğini hayal ediyordu. Çünkü buna maruz bırakılmıştı ve bunun ta-hakkümü altındaydı.

Çevremize bakarsak bugün de pek çok Akaki Akakiyeviç'ler ve Bekçi Murtaza'lar görürüz.

Görgünün, kültürün, inceliğın, zekânın, zarafetin sadece belirli bir zümrenin imtiyazı olarak kanıksatılması asırlara yaygın bir propagandanın ürünüdür. Bir anda zuhur etmemiştir.

İnsanlık bu çağda artık kendisine dayatılan tüm ön-kabulleri, duygusal ve düşünsel şiddeti bir kenara süpürmeli, hatta yok etmelidir. Tarlaları ekip biçenler, fabrikalarda makineleri döndürenler, sokakları temizleyenler, fırınlarda ekmekleri pişirenler, otobüsleri çalıştıranlar ve daha nice “gerçek insan” dünyayı döndüren asıl gücün onlara para ve sözde haklar veren çeşitli idarecilerle patronların lacivert ceketleri değil, kendi alın terleri olduğunu görmeliler.

Evet, tanımlamak bir tahakküm kurma biçimidir ama bu tahakkümü kimin neden ve nasıl kurduğu da önemlidir. Bu tahakkümlerle oluşturulan “karşı kuşatmaları” da sanatın ve sınıf bilincinin yaratacağı güçle kırabileceğimiz unutulmamalı.

Emeğin görünürlüğü, insanın da gerçek manada görünürliğini yaratacaktır. Tüm rıza inşalarının ve tahakkümlerin karşısında elimizdeki en büyük güç de bu olacaktır.

upas

upas.evvel.org

İstanbul, 2026